

AZ 1938-AS TANÍTÓKÉPZÉSI REFORM

Nagy Péter Tibor

Felsőoktatási Kutatóintézet, Pécsi Tudományegyetem

A magyar tanítóképzés és tanítónőképzés története a magyar oktatástörténet egyik leginkább feldolgozott témája, hiszen a magyar neveléstörténet egyik nagy kérdéséről van szó (Bollókné, 1996; Donáth, 1997; Felkai, 1994; Kelemen, 1993, 1994; Németh, 1990). Az sem lényegtelen faktor e szakirodalom gyarapodásában, hogy a magyar neveléstörténet szakembereinek igen jelentős hányada a tanítóképzésben dolgozik – sokuk természetes érdeklődése gazdag tanítóképzéstörténeti irodalmat eredményezett (Fehér, 1995; Ködöböcz, 1992; Tóth, 1997). Magam nem lévén szakembere a kérdésnek a tanítóképzés történetét egyetlen szempontból szeretném megragadni: azokról az oktatáspolitikai csoportküzdelmekről szeretnék szólni, melyek alapvetően beágyazottak a harmincas évek végének magyar valóságába, másfelől viszont szerves részét képezik egy több évtizedes oktatáspolitikai küzdelemnek, mely a 19. századi középfokúsítással kezdődött és a tanítóképzés felsőoktatásra kerülésével ért véget.

A szokásos érdekcsoport harcokon túlmenően az 1938 körüli változásoknak van egy igazi sajátossága: amikor a magyar oktatáspolitikai történetét az oktatásügyben érintett csoportok küzdelmeként írjuk le, az egyes konfliktusokban a különböző tanári szervezetek általában ugyanazon az oldalon állnak, vagy érdektelenséget mutatnak. Azaz a középiskolai tanárok egyes szervezetei közötti nem csekély különbségek általában nem elegendőek arra, hogy e szervezetek alapvetően eltérő álláspontokat foglaljanak el. Az egyes iskolatípusokra vonatkozó törvényekről, rendeletekről a más iskolatípus tanárait tömörítő szervezetek nemcsak testületileg, de még vezércikkben sem nyilatkoznak – a polgári iskolai és középiskolai tanárok, illetve a kereskedelmi iskolai és középiskolai tanárok kölcsönösen nem veszik tudomásul, hogy a két-két iskolatípus azonos korú diáknépeséget fogad be, tehát az iskolák egymásnak is versenytársai és komplementerei a piacon, sőt a tanárok a népiskolai kérdésekben nem szívesen nyilatkoznak.

A kevés kivétel egyike a két polgári iskolai egyesület küzdelme, amivel egy korábbi tanulmányunkban foglalkoztunk (Nagy, 2004), a másik a tanítók és a tanítóképzők érdekszervezeteinek viszonya a tanítóképzéssel kapcsolatos kérdésekhez. Jelen tanulmány az igen ritka jelenségről, két pedagóguscsoport küzdelméről is beszámol.

Az 1938-as vita előzményei a huszadik század első harmadában

*Az 1938-as változás egyik legfontosabb motívuma, hogy az érdekelt körök igen hosszú: tulajdonképpen hatéves tanítóképzést tűztek ki célul, mely előképzettségi és más tekintetben is beleilleszkedik a középfokú és felsőfokú képzés rendszerébe. A tanítóképző rövidebb képzési idejű iskolaként indult. Az 1850-es évektől kétéves, 1868-tól hároméves, 1881-től kezdve négyéves intézmény a középiskolát, a reáliskolát és a polgári iskolát végzeteket vette fel. A képzés időbeli hossza így összességében elérte a középiskoláét: nem tanított azonban sem latint sem második idegen nyelvet, nem adott érettségit és nem adott egyéves önkéntességi jogot (*Magyar Pedagógia*, 1892. 19. o.). A képzés hosszának növelésében a tanítóképzők tanárai és a tanítóképzés ügyében állást foglaló tanítószervezetek éppúgy érdekeltek voltak, mint a Vallási és Közoktatásügyi Minisztérium azon csoportjai, amelyek nemzetiség- és egyházpolitikai megfontolásokból a magyar nyelvi képzés erősítését szorgalmazták. A „négyévesesség” elérésével egyidőben azonban kettéváltak egyfelől az iskolatípus autonómiájában, másfelől a tanítóság mint réteg presztízsének növelésében érdekeltek elképzelései.*

A tanítói szakma presztízsének növelése érdekében a magyarországi tanítómozgalom a század első éveitől kezdve a tanítóképzés érettségire alapítását és felsőfokra helyezését tűzte ki céljául (*Szakál*, 1934).

A terv különböző változatokban bukkant fel: az egyik változat szerint a négyéves tanítóképző elvégzése után „tanítói érettségi vizsgálatot” tesznek a növendékek az összes közismereti tárgyakból és a pedagógiai előkészítő ismeretekből, amelyek: embertan, lélektan, logika. Erre épülne egy független pedagógiai akadémia. Mindez *Köveskúti Jenő* lévai állami tanítóképző-intézeti igazgató koncepciójaként lett ismert a századelőn. „A tanítók akadémiai kiképzése” címmel, 1909-ben önálló füzetként is megjelent a Néptanítók Lapjában a Népnevelők Lapjában már korábban ismertetett illetve a Magyar Tanítóképzőben erősen vitatott koncepció (*Magyar Tanítóképző*, 1909. 128. o.).

A másik változat, a katolikus tanítók 1911-ben elfogadott koncepciója a hároméves tanítóképzőt a polgári iskola vagy középiskola hatodik osztályára építené, ezután következne az érettségi, majd a kétesztendő egyetemi tanítóképző tanfolyam.

A harmadik változatot az 1912-ben megtartott VII. egyetemes tanítógyűlés fogadta el. Ez a tanítóképzést a középiskolai érettségire épített két éves főiskolára kívánta helyezni.

A három koncepció bizonyos fokozatosságot árul el, s világosan tükrözi a szerzők különböző érdekkötöttségét. Az első koncepció – minthogy szerzője maga is tanítóképzős tanár, illetve igazgató – tulajdonképpen a meglévő tanítóképző intézetekre épít. A második koncepció, melyet a katolikus egyházon belül nagyerejű tanítóképző-csoport figyelembevételével jellemez, részlegesen megőrizné a tanítóképzőt, de megnyújtaná – az értelmiségi műveltséghez hasonlatosabbá téve – a tanítói képzettséget; alépitményt és önálló felépitményt szervezne. A harmadik változat a tanítóság kompromisszummentes álláspontját „a maximális presztízs” álláspontját képviselte.

Utóbbi koncepció – az 1910-es években létező érettségit adó középiskolátípusok diákösszetételét figyelembe véve – a tanítói szakma növekvő „alulról-nyitottságát” is csök-

kentette volna. Azaz nemcsak növelte volna a tanítók társadalmi presztízsét, de gyengében teljesítő gyerekeiknek, afféle biztonsági tartalékul, társadalmi mobilitás helyett az apa foglalkozásának folytatását is egyszerűbbé tette volna.

Ezekkel a tervekkel ellentétben a tanítóképző-intézeti tanárság többsége az iskola meghosszabbítását, öt-, illetve hatévfolyamossá változtatását tűzte ki célul. A megnyúló iskola a tanítóképzésen belüli pillanatnyi erőviszonyokat erősítette volna meg, több fenntartói forrás, több államsegély, több adomány, több iskolahasználói díj áramlott volna ugyanazokhoz az igazgatókhoz és ugyanazokhoz a testületekhez. Mindez lehetetlenné tette volna, hogy az állam új intézmények szervezésével hatoljon be a helyi erőviszonyokba, hogy tanárokat emeljen ki.

A tízes évek viszonyai között – amikor a kultusztárca hol a klerikális, hol a merkantil érdekkör exponensének kezén volt – nyilvánvalóan nem volt esély strukturális változtatásra. A meglévő iskoláknak adományozott plusz évfolyam elmélyítette volna, a tanítóképző akadémia szervezése pedig feltehetően csökkentette volna a tanítóképzés konfeszonális jellegét.

Az ellenforradalom után megváltozott a helyzet: a tanítóképzős érdekkör 1918–1919 viharában megbízhatóbbnak bizonyult, mint a tanítói elit, s úgy tűnt, hogy a kultusztárca tartósan keresztényszocialista kézbe kerül. Ugyanakkor a tanítóképzést mindenképpen meg kellett „erősíteni”, hogy szakmailag és ideológiailag megbízhatóbb fiatalokat adjon. Az értelmiségi túlerő szűk körben hangoztatott jelszava – mely a numerus clausus törekvések szalonképesebb alátámasztója is volt – ésszerűtlenné tette, hogy az egyetemre lépésre jogosultak számát azzal is növeljék, hogy a tanítóképzőnek érettségizetési jogot adjanak, de azt is, hogy a munkaerőpiacot újabb főiskolázottakkal – „tanítóképző-főiskolát” végzettekkel – telítsék tovább. E tényezők hatására vált lehetségessé, hogy 1920-ban valóban bevezessék a hatéves középfokú tanítóképző-iskolát. A pillanatnyi erőviszonyok hatására született döntés azonban nem stabilizálódhatott, a tanítóképzés irreálisan sokba került így a fenntartóknak is, az államsegélyt nyújtó kincstárnak is; mi több, az is erősen megkérdőjeleződött, akarják-e majd a szülők, hogy egy érettségit nem is adó iskolatípusba évvessztés nélkül is húsz éves koráig járjon gyermekük. Ráadásul a *Bethlen-Klebsberg* kormányzat hatalomra kerülésével a keresztényszocialisták – a tanítóképzés fő lobbistái – elvesztették meghatározó befolyásukat a kultusztárcánál. Ennek következtében a tanítóképzés 1923-tól ötévesként stabilizálódott. Néhány különös helyzetet kiemelve: a tanítók tovább jártak iskolába, mint a középiskolások, mégsem kaptak érettségit, nem mehettek egyetemre, nem lettek önkéntesek a hadseregben stb.

A tanítóképzős érdekkör célja volt a tanítói képesítés standardizálása is. A Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesülete nem követelte a képzés államosítását, mivel világosan felismerte, hogy a tanítóképzésnél nem kezdődhet el a képzés államosítása, amíg az iskolarendszer nagyobb hányada felekezeti kézben van. Követelte viszont a *képesítés* államosítását, azt, hogy országos vizsgáló bizottság adja a képesítést. A képesítés és képzés elválasztására számos nemzetközi példa volt. Angliában már a 19. század közepén elérték ezt, s a hazai „autonóm egyetemek – államilag kinevezett tanárvizsgáló bizottságok” is mintát nyújtottak (*Magyar Tanítóképző*, 1893. 543. o.).

A tanítóképzős érdekkör harmadik legfontosabb célja a tanfelügyelő befolyása alól történő megszabadulás volt. A századforduló után a tanítóképzősök szorgalmazására a

Vallási és Közoktatásügyi Minisztérium szakfelügyeletet rendszeresített, amelynek hatásköre fokozatosan bővült. 1920-ban főigazgatói címet kapott a korábbi szakfelügyelő, s 1925-től a képző intézetekben a *tényleges intézkedés joga* is megoszlott a tanfelügyelő és öközte. A képzős tanárok ez irányú harcának sikere 1929-ben vált teljessé, amikor végleg emancipálódtak a tanfelügyelő idevágó hatásköre alól (*Országos Levéltár*, K 502 452. cs.; *Szakál*, 1934; *Magyar Pedagógia*, 1892. 19. o., 1895. 412. o., 1900. 318. o., 1919. 154. o.; 1922. 1. o.).

A húszas évek végén a klebelsbergi népiskola-program ismét előtérbe állította a tanítóképzés minőségi és mennyiségi reformját. A vitákban a következő alternatívák bontakoztak ki:

- hat évfolyamos, kéttagozatú tanítóképző, elkülönített közműveltségi és szakképzéssel;
- középiskolai érettségire felépített pedagógiai akadémia;
- egyetemen történő tanítóképzés;
- a jelenlegi tanítóképző intézeti képzés fenntartása;
- a keretek bővítése (*Magyar Pedagógia*, 1932. 87. o.).

Az alternatívák sok tekintetben a századfordulós alternatívákat idézik, de számos új elem is megtalálható.

A „kéttagozatú” képzés felelt meg leginkább a tanítóképzős érdekkör céljainak, hiszen megnyújtotta volna a képzést, s alsó tagozatokat sem engedett volna át a gimnáziumi érdekkörnek. (A polgári iskola ötödik-hatodik osztálya, mely a századfordulón még elvi konkurens volt, az 1927-s törvény után már teljesen eltűnt.) A tanügyigazgatás a képzés megnyújtása helyett a már működő tanítók szakvizsgáinak bevezetésében volt érdekelt: „az első év végén kellene egy pedagógia szakvizsgát tenni a második év végén egy államtudományit” javasolja *Gausser Dezső* tanfelügyelő (1931). E szakvizsgák közé olyanokat is be kívánt iktatni, melyek a tanítóképzésnek kifejezett tárgyai voltak, ami igencsak rontotta volna a tanítóképzés legitimációját (*Nemzetnevelés*, 1931. 34. o.).

Valamivel kevésbé, de még mindig kifejezetten kedvező volt a tanítóképzős érdekkörnek a keretek bővítésének alternatívája, hiszen ez újabb források beáramlását tette volna lehetővé. A tanítói munkanélküliség viszonyai között azonban e variáció társadalompolitikai konzekvenciái csak nehezen voltak vállalhatóak. Ennek következtében a „jelenlegi állapot fenntartása” is értelmes alternatívának tűnt.

Az oktatástörténész abban a kivételes helyzetben van, hogy a tanítóképzős érdekkörön belül kialakult álláspontok megismerése után nemcsak a cikkekből, tanulmányokból és az egymással vitatkozó cikkek-tanulmányok szerzőinek későbbi támogatottságából következtethet a vitatkozó felek erejére, hanem számszerű adatok is rendelkezésére állnak. Magukról az elképzelésekről is történt *szavazás* az egyesület közgyűlésén. A szavazás tétje: a képzés a tanítóképzőben történjék – erre voksolt a 221 szavazatos többség –, vagy pedig a képzés a középiskolára alapozott felsőfokú tanítóképző intézetben folyjék – állt ki véleménye mellett a 48 szavazatos kisebbség (*Magyar Tanítóképző*, 1928. 171. o.).

A tanítói körökben a középiskolai érettségire épített pedagógiai akadémia 1912 óta elfogadott cél volt. Az egyetemi tanítóképzés gondolata az 1924-es középiskolai tanárképzési törvény analógiájára született meg – annak lényege volt ugyanis, hogy az egye-

tem mellett külön kurzus keretében lehet tanári diplomát szerezni. Az elképzelés társadalmopolitikailag gyakorlatilag értelmezhetetlen: nem világos, kik és miért vettek volna részt egy ilyen képzésben. A koncepciót felvető tanítókörök nyilván azt a gondolatot akarták népszerűsíteni, hogy a pedagógiai tárgyak a közműveltségtől elválasztva – ha az máshol szereztetik be – is taníthatók.

A III. Országos Tanügyi Kongresszus (OTK) szervezői a tanítóképzés ügyének önálló szakosztályt szerveztek. Ennek a szakosztálynak a munkája és határozata azonban – eltérően a többi szakosztályétól – nem papírforma szerint alakult. A többi szakosztályülésein gyakorlatilag egy-egy iskolatípus tanárai és a típussal kapcsolatos tanügyigazgatási tisztviselők, esetleg egyetemi emberek jelentek meg, a tanügyi kongresszus tehát legfeljebb megismételte (gyakran kormányzati érdekek felől tompítva) a tanáregyesületekben uralkodó álláspontot. A tanítóképzős szakosztályban azonban gyakorlatilag puccs játszódott le.

A szakosztályülésen a képzőintézeti tanárokon kívül több száz tanító is megjelent, akiket erre saját szakosztályuk elnöke szólított fel erre. Gúnyosan szóltak közbe mind az elnöki megnyitó, mind *Molnár Oszkár*, a *Magyar Tanítóképző* című folyóirat szerkesztőjének előadása alatt. *Bozsik Béla*, a népiskolai olvasástanítási lobby vezéralakja, *Ottó Károly*, népiskolai egyesületi vezető, *Ormos Lajos*, a református tanítóegyesület elnöke szembeszálltak a javaslattal, s középiskolai érettségire épített főiskolai tanítóképzést követeltek; *Ottó Károly* a tanítóképző-intézeti tanárság jogát is kétségbevitte, hogy az a tanítóképzés ügyével foglalkozzék (*Magyar Tanítóképző*, 1928. 216. o.). *Köveskúti Jenő*, nyugdíjas tanítóképző-intézeti igazgató, az egyesület kisebbségbe szorult csoportjának vezetője is a puccsisták oldalán avatkozott be a vitába. A tanítók szavazatukkal megakadályozták, hogy a tanítóképzős érdekkör tagjainak szavazatai érvényesüljenek a tanítóképzési szakosztályban (*Országos Levéltár*, K 502 457. cs.).

A tanítóegyesületek szorgalmazták, hogy a tanítóképzés főiskolákon történjék, a főiskolai felvételi középiskolai érettségi bizonyítványhoz legyen kötve, s a tanítóképző főiskola időtartama két év legyen. A főiskolákat az egyetemek mellett képzelték el (*Országos Levéltár*, K 502 455. cs.). A javaslat szerint a főiskola mellett egy szeminárium működne, ahová tanítói pályára készülő, négy középiskolát végzett diákokat lehetne felvenni, s a szeminárium növendékei a középiskola felső négy osztályát látogatnák (*Országos Levéltár*, K 502 454. cs.). Már ebbe a szemináriumba való bejutást is könnyítsék meg ingyenes bennlakással, csekély díjjal a falusi néposztály gyermekei számára (*Országos Levéltár*, K 502 453. cs.).

A tanítóképző főiskolákat a terv szerint a gyakorlati tanítást segítő eszközökkel kell felszerelni. *Köveskúti* tanítóképző intézeti igazgató és csoportja ezt a koncepciót azzal akarta kiegészíteni, hogy a növendékek a filozófiát, a szociológiát, a közgazdaságtant és az államtudományt, a jogi ismereteket az egyetemen hallgassák – ez a tanítói és tanári közösség egyenjogúsításának mintegy közéleti oldalát ragadta meg (*Papp*, 1928).

A vita a harmincas években tovább folytatódott. A tanítóképzős egyesület egyik választmányi tagja, *Becker Vendel* a főiskolai tanítóképzésről kezdeményezett vitát a katolikus tanítószövetség lapjában. *Becker* levelet írt az országos egyesületek bizottságának, és azt javasolta, hogy e tárgyban hívjanak össze egy értekezletet (*Országos Levéltár*, K 507 81. cs.). A bizottság azonban úgy döntött, nincs szükség a főiskolai tanítóképzés el-

lenzőivel való vitára, mert *minden tanító egyetért a tanítóképzők megszüntetésében, és a középiskolai érettségire alapított tanítóképzésben* (Országos Levéltár, K 502 446. cs.; *Magyar Pedagógia*, 1932. 87. o.).

A tanítóképzősök elismételték azt az érvet a középfokú tanítóképzés fenntartása érdekében, hogy itt speciális szellemet szív magába a tanító, de mivel ez elégtelennek tűnt, sürgősen szövetségesek után néztek. Az egyházak figyelmét azzal keltették fel, hogy rámutattak, a főiskola nem foglalkozna kántorképzéssel sem. A népiekre, az agrárideológus körökre kívánt hatni az az érv, hogy a középiskolai érettségire épített tanítóképzésnél a falusi gyerekek háttérbe szorulnak a városiakkal szemben (Országos Levéltár, K 502 413. cs.; *Magyar Pedagógia*, 1934. 131. o.).

Hosszú távon azonban az az érvrendszer bizonyult hatékonynak, amely a lánynevelés és a tanítóképzés összekapcsolására hívott fel (Országos Levéltár, K 502 452. cs.; *Magyar Pedagógia*, 1934. 131. o.).

A tanítóképzősöknek a harmincas évek elején kidolgozott tervezete szerint a megreformált tanítóképző kéttagozatú szakiskola lenne.

- Alsó tagozata négy évfolyamos, amely nem csak a középfokú iskolák negyedik osztályából, hanem a *nyolcosztályos népiskola* (melynek kiépítése 1928 óta elhatározott, a negyvenes évek elejére prognosztizált változás volt) nyolcadik évfolyamából is toborozza növendékeit; így egyúttal eleget tesz a mobilitást szorgalmazó, agrárnépességre koncentrálnó csoportok követeléseinek is.
- Az alsó tagozat negyedik osztályos tanulói *érettségi vizsgát* tesznek magyar nyelvből és irodalomból, a magyar nemzet történetéből, mennyiségtanból, fizikából és valamely élő idegen nyelvből; ez az érettségi egyenlő a középiskolaival, azaz egyetemi felvételt, sokirányú elhelyezkedést és megfelelő társadalmi presztízst biztosít (*Magyar Tanítóképző*, 1933. 195. o.).
- A felső tagozat két évfolyamos és *főiskolai jellegű*, hallgatói tanítóképzői vagy középiskolai érettségit tett ifjak, tehát nem a „tanítóképzettek” monopóliuma, hanem felsőbb társadalmi rétegek gimnáziumot végzett, de máshova be nem került gyerekeinek is gyűjtőhelye; ezzel presztízsemelő, viszont sérti a tanítók érdekeit (*Magyar Tanítóképző*, 1933. 21. o.).
- A *kivételesen* középiskolai érettségivel jelentkezők különbözeti vizsgával igazolják alkalmasságukat, ezzel a döntés végül is a tanítóképzős csoport kezébe koncentrálódik (*Magyar Tanítóképző*, 1933. 187. o.).
- Konceptiójuk együtt haladt a hitoktatásra, kántorságra, leventeoktatásra, iskolán kívüli népművelésre és gazdasági oktatásra való képesítésre koncentrálnó törekvésekkel (*Nemzetnevelés*, 1933. 275–277. o.).

Az 1934-ben meginduló oktatáspolitikai reformok világossá tették, hogy a gimnáziumot végzettek számának szaporítása semmiképpen nem célja az új oktatáspolitikai kurzusnak. A tanítóegyesületeknek tehát olyan megoldást kellett keresniök, amely *nem a gimnáziumi érettségire építve oldaná meg a képzést*.

1936-ban a tanítószövetség feladta 1912 óta szilárd álláspontját a tanítóképzés ügyében és a tanítóképző-intézeti tanárok álláspontjára helyezkedett (Országos Levéltár, K 507 82. cs.; *Magyar Pedagógia*, 1934. 132. o.). Egyértelmű, hogy *nem a két egyesület*

erőviszonyai voltak a döntőek, hanem az, hogy mely társadalompolitikai célokhoz illeszkedett az egyik, illetve a másik követelés (Magyar Tanítóképző, 1938. 167. o.).

A tanítóképző-intézeti tanáregyesület szorgalmazta, hogy a líceumban ne legyen osztályfőnöki óra, hanem a „tanítói hivatás órái” kerüljenek be a tantervbe. Ezt sikerült is elérniük – ez volt az egyik olyan kulcspont, ahol a szakma specialitása, középiskolától különböző volta legitimitást nyert (Magyar Tanítóképző, 1938. 239. o.). A minisztérium vezetői „módot adtak a tanítóképző intézeti tanároknak véleményük és gondolataik elmondására, ha ez nem is közvetlenül az egyesületen keresztül történt, de elsősorban azokat a gondolatokat és vélekedéseket vették figyelembe, amelyeket az egyesületi életen belül termeltek ki a tanítóképző intézeti tanárok” (Magyar Tanítóképző, 1938. 239. o.). Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az OTK a törvények, rendeletek körözésekor *nem az egyesületet kérdezte meg, hanem a tantestületeket*, szoros összefüggésben azzal, hogy a részben érdekképviseleti szervből a harmincas évek OTK-ja egyértelműen tanácsadó szervvé alakult át, azaz a Vallási és Közoktatásügyi Minisztérium optimális, centralizált döntéseit volt köteles segíteni (Országos Levéltár, 502 454. cs.).

Az 1938-as reformtörvény a parlamentben

A líceumról és a tanítóképzésről szóló törvénynek egyaránt az a célja, mint a gyakorlati középiskolákról szóló – ugyankor betervezett – törvénynek, hogy gondos szelekciót vigyen keresztül a „tanulóanyagban” és megakadályozza a középiskolákba áramlást, illetve a diplomások túltermelését (Képviselőházi Napló, 1938. márc. 11. 154. o.).

Komoly társadalmi feszültségként jelentkezett, hogy a tanítóképzőt végzettek, amennyiben – és ez nem kis százalék – nem kaptak állást, „ott álltak érettségi nélkül”: az érettségi a többi értelmiségi és peremértelmiségi pozíció betöltéséhez nélkülözhetetlen lett volna (Magyar Pedagógia, 1938. 74. o.). Ez a kihívás a rendszer számára fokozott veszélyt jelentett már csak azért is, mert a tanítók jelentős része ebben az időben már az alsóbb társadalmi rétegekből jött – igen sok volt közöttük a parasztyerek –, akiknek kilátástalan egyéni élethelyzet esetén társadalmi radikalizálódásától – ez ekkoriban már a nyilas mozgalmat jelentette – joggal lehetett tartani (Képviselőházi Napló, 1938. márc. 11. 156. o.).

A líceumok létrehozásának rendszerszervezési oka is volt, hiszen az ötosztályos tanítóképző mindenképpen „kilógott” a négyes tagolódású magyar iskolarendszertől (OPKM, OTK jegyzőkönyv 1938. jan. 1.).

A tanítóképző akadémia létrehozása szervesen kapcsolódott a líceummal kapcsolatos javaslatokhoz. Szakmai indoklása a neveléstudomány korszerűsödésével függött össze. A parlamentben nyíltan állást foglaltak a gyermekek öntevékenységének biztosítása mellett, ami a reformpedagógiai lobby egyik fő érve volt. A politikai indoklás legfontosabb eleme az volt, hogy a választójog kiterjesztése, titkosítása és általánossá tétele – ami a harmincas évek végén már elkerülhetetlennek látszott – fokozottan előtérbe hozta a tanító – manifeszt vagy latens – kortesi funkcióját. Ez a funkció fokozott politikai megbízhatóságot, sőt szakismereteket követelt (Országos Levéltár, K 507 81. cs.). Másrészt

ugyanebben az időben radikálisan bővült a tanító falusi funkciója (népművelés, tejszövetkezet stb.). *Pintér László* mesterkanonok a katolikus egyház szociálpolitikai érdeklődésű köreit képviselve határozottan szorgalmazta: az akadémián a tárgyak sorába fel kell venni a tanítók állampolgári nevelését, és ennek majd egyetemi katedrát is kell biztosítani (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 18. 221. o.). Itt kell szerepet szánni az *Americana* (katolikus diákszövetség) vezetőinek is (*Pintér* e szervezet protektora volt).

A Német Népművelési Egyesület (a Volksbund ellensúlyozására létrehozott kormánypárti szervezet) javaslatára vették fel a törvénybe azt a kitétel, hogy a nemzetiségi tanítók képzéséről a Vallási és Közoktatásügyi Minisztérium és a miniszterelnökség egyetértőleg gondoskodik (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 18. 221. o.; *Magyar Pedagógia*, 1941. 370. o.). Egyszerre jelent meg célként a színvonal fokozása – mind pedagógiai-szakmai, mind egyéb közéleti megfontolásokból –, és a szigorú szelekció egyrészt az értelmiségi túlermelés elleni védekezés, másrészt a politikailag, ideológiailag megbízhatatlan elemek eltávolítása céljából (*Országos Levéltár*, K 502 455. cs.).

Mindez összefonódott a tanítóegyesületek követelésével, hogy a tanítók kapjanak középiskolai érettségit is, továbbá a tanítói oklevél adjon magasabb képesítést, mint az egyszerű érettségi. Az 1934-es gimnáziumi törvény – az érettségihez csatolt külön nemzeti megbízhatósági passzussal – már beépítette a politikai kontrollt a 18 évesek egyetemre kerülésének közben tartására (más kérdés, hogy ezt nemigen alkalmazták még). Az új törvény ezt a tanítóképzőre úgy terjesztette ki, hogy a tanítóképzőbe történő felvételhez felvételi vizsgát kellett tenni. Jellemző, hogy az indoklásban ezt „alkalmassági vizsgaként” interpretálták, hiszen ennek és csakis ennek lehetett a széles szakmai közvélemény előtt elfogadható szakmai indoklása (*Országos Levéltár*, K 502 457. cs.).

A zárt szám megvalósítása egy középiskola-típusnál eleve sokkal súlyosabb konfliktust jelentett, mint a felsőoktatásban, de a kormányzat ezen elvet mégis magáévé tette; 1937-ben 30 főben állapította meg a maximális osztálylétszámot, de még így is túlképzést konstataáltak. Egy új iskolatípusnál a minisztérium egyszerűbben mondhatja ki, hogy maximum 40 fő iratkozhat be, évfolyamonként maximum 25 tanítójelölttel. Ez kitűnő megoldásnak bizonyult arra is, hogy az egyházakkal ne kelljen nyílt konfliktust vállalni. Nem kell betiltani vagy bezárni az 55 tanítóképző közül egyet sem, mert várható volt, hogy elhalnak azok majd maguktól, hiszen közülük csak negyven teljesítheti célját. *Petrovác Gyula*, keresztényszocialista politikus, a fővárosi keresztény községi párt és Budapest törvényhatóságának egyik vezéralakja rámutatott, hogy minden liceum a maga növendékeit fogja az akadémiára juttatni, a többinek nem lesz erre lehetősége (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 17. 195. o.). Ebből következik, hogy a tanügyigazgatás új eszközt szeretett volna kezébe kapni: a szempontjainak megfelelő liceumoknak engedélyezi az akadémia felállítását, a kifogásoltaknak pedig nem.

Ezt az egyházak sikerrel megakadályozták, és autonómiát szereznek annak eldöntésére, melyik iskola maradjon fenn, s melyik szűnjön meg. *Petrovác* leszögezte, hogy a katolikus egyház elégedett az autonómia e törvényben biztosított fokával (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 17. 195. o.), s nem szól az ezt megelőző csatákról.

Kapi Béla evangélikus püspök keveselte az evangélikus egyháznak biztosított egyetlen tanítóképző intézetet. A püspök szorgalmazta, hogy az egyházi tanítóképző saját tanntervvel rendelkezessék, s ne legyen uniformizált – e követelés azonban az államsegély

nagyága miatt egyre tarthatatlanabbá vált. A püspök a katolikusokkal szemben az 1935-ös tanügyigazgatási törvény végrehajtásának egyházi autonómia-ellenességére is rámutatott (*Felsőházi Napló*, 1938. ápr. 7. 137. o.).

A tanítóképzős tanárok érdekében – s a tanügyigazgatási apparátus ellenében – *Petrovác* követelte annak kimondását, hogy akik eddig tanítóképző intézetben tanítottak, az akadémián is taníthassanak. *Drózd* *Győző* – aki a független kisgazdapártban befutott karrier után érkezett a kormánypártba, s egyébként a Vallási és Közoktatásügyi Minisztérium hivatalos lapja, a *Néptanítók Lapja* főszerkesztőjének a testvére volt – két tanáregyesület kérését próbálta egyidejűleg teljesíteni. Az egyik kérése az volt, hogy tanítóképző akadémiai tanár csak az lehessen, aki korábban elvégezte a tanítóképző-intézeti tanárképző akadémiát, tehát egyszerű középiskolai tanár ne, de a líceumokban nyisanak széles teret a középiskolai tanároknak, azaz átminősítés nélkül is taníthassanak ott (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 17. 217. o.).

A tanítók követelését, a tanítóképzés főiskolára helyezését a javaslat jóllehet így félig teljesítette, ugyanakkor nem emelte ki a tanügyigazgatási gépezet alól, szemben az igazi főiskolákkal (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 16. 179. o.). A tanítóképzősök érdekeit az is sértette, hogy a líceum mellett nem volt gyakorlóiskola (*Magyar Tanítóképző*, 1938. 153–155. o.).

Nem tisztázott, hogy *főiskola-e* az akadémia. *Apponyi György* legitimista politikus, aki ebben az időben a választójogi harc egyik központi szereplője, rámutatott: a „főiskola-e az akadémia?” kérdése a tanítónők választójoga miatt fontos. Enélkül ugyanis egyéb feltételek – házastárs, vagyon, régebbi állandó lakhely – hiányában a tanítónők választójoga veszélybe kerülhet (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 18. 241. o.). *Petrovác* az egyetemek érdekei mentén felvetette, hogy a tanítóképző-intézeti, a polgári iskolai és a középiskolai tanárt egyaránt az egyetemen képezzék, s ugyanazokat a vizsgákat tegyék le ők is (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 17. 203. o.).

A törvény a javítóvizsgálat lehetőségének kiküszöbölésével, az osztályisméltések megszigorításával – az aggódó tanáregyesületek ellenében – a keményebb szelekciót tette lehetővé. Az egységes „tanítóhadserég” kialakítását és az iskolatípus tekintélyét azzal szolgálta, hogy *megtiltotta a gimnáziumot végzettek tanítói pályára lépését*. A konkurencia kikapcsolásával egyúttal eleget tett a tanítóegyesületek követelésének is, mivel a területi visszacsatolások előtt elég nagymérvű volt a tanítók körében az álláshiány (*Országos Levéltár*, K 502 454. cs.).

Az akadémiát, amelyet magánúton nem lehetett elvégezni, internátussal kötötték egybe, s az internátusban való bentlakást a törvény kötelezően előírta. „Ez a rendszer kétségtelenül ugyanazokat az előnyöket eredményezi, mint amelyek megvannak a katonai és papi hivatásra való nevelésnél” (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 11. 159. o.). *Petrovác* – talán a katolikus templomépítéssel is foglalkozóként azon félelmétől is hajtva, hogy az internátus-építések elvonják a kapacitást a rangosabb munkáktól – azt kérte, hogy a szerzeteseket külső internátusban neveljék, azaz ne keveredjenek a világiakkal, az internátusok kötelező voltát pedig nem tartották teljesen indokoltnak (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 17. 203. o.).

Eddig szokás volt, hogy a gyengébben teljesítő gimnazisták átléptek a tanítóképző harmadik osztályába. Például az 1934–35-ben induló évfolyamba beiratkozott 2087 hall-

gató, s ebből a harmadik évfolyamra lemorzsolódott több mint 400, az ötödik évfolyamon mégis 1976-an maradtak, tehát 300 fő „utántöltődött.” A törvény lépéseket tett – adminisztratív és szakmai akadályokat állított – ennek megakadályozására. Ez a Vallási és Közoktatásügyi Minisztériumnak a szelektációs szempont miatt volt érdeke, hiszen ha fennmarad az átlépés lehetősége, a középrétegek mindenképpen gimnáziumba küldik gyermekeiket. Az átlépők, belekóstolva a gimnázium légkörébe, értékrendjébe, veszélyeztetik a standardizált tanítói normát. E tilalom egybevágott a tanítóképző intézeti tanárok és a tanítók érdekeivel is, hiszen az előbbieket esetében az iskolatípus presztízsébe vágó sérelem volt, hogy más iskolák problémás tanulóit kellett felvennie, az utóbbiaknál pedig a réteg presztízsét veszélyeztette, hogy bukott úrigyerekek végezzenek a képzőben, s utána kiszorítva alacsonyabb származású „rendtársaikat”, kapcsolataikat felhasználva pozíciókat szerezzenek – efféle „történetekkel” a kisebb egyesületi folyóiratok tele voltak.

A nőegyesületek szövetsége nem tartotta kielégítőnek azt az elgondolást, hogy csupán a líceum neveljen a családi életre; ezt valamennyi iskolatípusban keresztül akarták vinni, sőt a családvédelmi csoportokkal szövetségben a fiúiskolákba is be kívánták vezetni a családismereti tantárgyakat. (Ezzel egyidejűleg jó előre jelezték, hogy nem értenek egyet a női felvételi keretszámának esetleges korlátozásával, hiszen a pusztán művelődési célú tanulás – értsd ez alatt: a nő „férjének méltó társa legyen” stb. – „nem mond ellent” a „női természetnek” (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 11. 165. o.). A MANSZ-ot kifejezetten aggasztotta az a miniszteri célkitűzés, hogy a tanítói állásokból is némileg vissza kell szorítani a nőket (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 11. 167. o.). Sőt, mivel azzal a kéréssel fordultak a minisztériumhoz, hogy a leányiskolákban nők tanítsanak, szemmel láthatóan nem elleneztek a nők további előrenyomulását az oktatási szférában, mi több, azt szorgalmazták, hogy az iskolaorvosok is nők legyenek. Ezzel persze a Magyar Orvosok Nemzeti Szövetsége nem értett egyet, és ők bizonyultak az erősebbeknek (*Országos Levéltár*, K 502 453. cs.). A Vallási és Közoktatásügyi Minisztérium kifejezetten célul tűzte ki a szakma elnöiesedésének megállítását (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 16. 180. o.; *Magyar Pedagógia*, 1936. 161. o.).

A standardizált tanítóképzés a nagy hagyományokkal rendelkező budapesti tanítóképző-intézeti tanárképző főiskolát is veszélyeztette. A kormányzat már a tízes évektől teljesen távol akarta tartani a főváros liberálisabb tanügyi vezetőit a „legromlatlanabb”, ideológiai szempontból kulcsiskolának számító tanítóképzőtől. Ekkorra ugyan már nem a liberálisok uralták a budapesti hivatalokat, hanem keresztény-nemzeti szempontból kifogástalan kurzusfigurák, akik azonban a regionális és csoportérdekeik védelmében feldolgozatlan ellentmondásba kerültek a központosító kormányzattal. *Petrovác* hiányolta, hogy a főváros nem jogosult tanítóképző akadémia állítására (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 17. 202. o.), s kijelentette, hogy ha a Vallási és Közoktatásügyi Minisztérium nem engedi meg a Pedagógiai Szeminárium átalakítását tanítóképző akadémiává, akkor majd a fővárosban alkalmazandó tanítóktól a továbbiakban is megkövetelik a Pedagógium elvégzését. *Hóman* végül nem fogadta el, hogy a főváros külön tanítóképzőt létesíthessen (*Képviselőházi Napló*, 1938. márc. 21. 257. o.).

A háború miatt már nem kerülhetett sor a tanítóképző akadémiák létrehozására, de 1945 után a megváltozott erőviszonyok között azonnal előkerült a nevelőképző akadémiák felállításának terve, hogy számos vitafázison át a felsőfokú tanítóképzéshez vezessen el.

Irodalom

- Bollókné Panyik Ilona (1996): Az állami tanítóképzés és a népoktatás összefüggése. *Pedagógusképzés*, 1–2. sz. 59–68.
- Donáth Péter (1997): *Iskola és politika: Az állami német nemzetiségi tanítóképzés magyarországi történetéhez, 1919–1944*. 2. jav., bőv. kiad. Trezor, Budapest.
- Fehér Erzsébet: Hagyomány és megújulás: középfokú és felsőfokú tanítóképzés. In: Fehér Erzsébet (szerk.) (1995): *Preceptorok és tanítók: Tanulmányok a tanítóképzés történetéből*. Könyvkiadó, Budapest. 112–115.
- Felkai László (1994): *Magyarország oktatásügye a millennium körüli években*. OPKM, Budapest.
- Kelemen Elemér (1993): A magyar tanítóképzés története. *Pedagógusok Lapja*, **49**. 19–20. sz. 4.
- Kelemen Elemér (1994): Az állami tanítóképzésről. *Pedagógusok Lapja*, **50**. 16–17. sz. 4.
- Ködöböcz József (1992): *A sárospataki tanítóképzés irodalma*. Bibliográfia Sárospatak, Comenius Tanítóképző Főiskola.
- Nagy Péter Tibor (2004): A polgári iskolai tanítóképzés 19. századi történetéhez. *Iskolakultúra*, **14**. 6–7. sz. 171–178.
- Németh András (1990): *A magyar tanítóképzés története 1775–1975*. Főiskolai füzetek, Zsámbék.
- Papp Gyula (1928): *A III. egyetemes tanügyi kongresszus naplója*. Thália Nyomda, Budapest.
- Szakál János (1934): *A magyar tanítóképzés története*. Budapest.
- Tóth Gábor (1997): Az elemi oktatás és a tanítóképzés Észak-Magyarországon a dualizmus korában (1867–1918). *Pedagógusképzés*, 1. sz. 126–151.

Nagy Péter Tibor

ABSTRACT

PETER TIBOR NAGY: THE 1938 REFORM OF TEACHER TRAINING FOR ELEMENTARY EDUCATION

In Hungary between the 1840s and 1958, teacher training for elementary education took place at the secondary level, in 3-, 4-, 5- or 6-year institutions for male and female trainees alike. The act of 1938 was an attempt to establish an institution for this training at the tertiary level. The paper presents the professional and political debates regarding the redefining of teacher training institutions. On the one hand, the organisation of elementary school teachers was interested in a normal „Hoch-schule”, based on the general secondary school matura examination. On the other hand, the staff of elementary teacher training schools proposed a special „Hoch schule”, based on a special secondary school final examination, administered by an education oriented school. This latter version would preserve the teacher training school in its original form, only with longer training time. Two other actors made their mark in the debate: the churches, maintaining most teacher training schools and women’s organisations, because teacher training schools for women served as general women’s schools for middle class girls, not preparing them for professional life but for that of a housewife.

Magyar Pedagógia, **104**. Number 3. 251–262. (2004)

Levelezési cím / Address for correspondence: Nagy Péter Tibor, Professzorok háza, Felső-
oktatási Kutatóintézet, H-1146 Budapest, Ajtósi Dürer sor 19.